

אליעזר אלינר / ירושלים

עשרת הדיברות וקריאתם

קריאתם בכל יום

עשרת הדברים אשר שמענום מהר סיני ביום הקהל ואשר נכתבו אחר כך על שני לוחות הברית, יש להם כמובן עמדה מיוחדת בתוך שאר דברי התורה, ומשום כך נהגו בשנים קדמוניות לציינס ולקראם בסדר התפילה של כל יום, אף על פי שמן התורה לא נצטוונו על כך. בתיאור עבודת קרבן התמיד בבית המקדש¹ מסופר כיצד היו הכוהנים מפסיקים באמצע העלאת עולת הבוקר, שהיו מסדרים את הנתחים על גבי הכבש העולה למזבח "וירדו להם ללשכת הגזית לקרות את שמע. אמר להם הממונה: ברכו ברכה אחת, והן ברכו, קראו עשרת הדברים, שמע, והיה אם שמע, ויאמר".

פאפירוס נאש

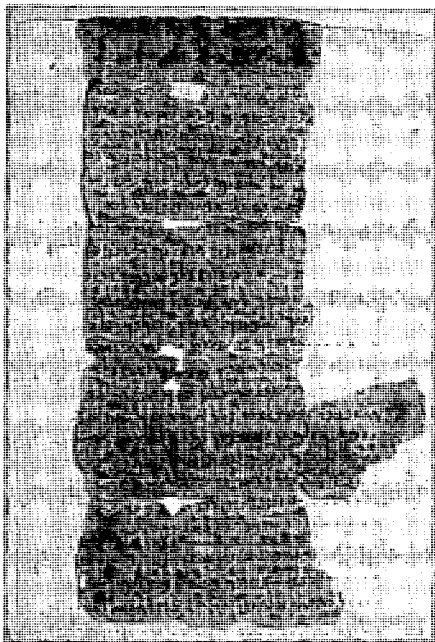
סדר תפילה זה, שהיה נהוג בבית המקדש בוודאי עתיק יומין הוא אבל אין לדעת לפיו אם נהגו כך גם בגבולין, והנה ידיעה זו מושיט לנו דף ניר (פאפירוס) קרוע ומרופט, שנמצא לפני יותר מ־50 שנה במצרים ונקנה שם על ידי החוקר האנגלי ו. ל. נאש (ועל שמו נקרא "פאפירוס נאש"). בדף הזה אפשר לראות, כי מתחיל הוא בעשרת הדיברות "אנכי ה' אלהיך" עד "וכל אשר לרעך" ואחרי משפט של קישור הוא ממשיך ב"שמע ישדאל זכו

1 דיברות הוא כנראה רבים של "דבר", שהוא שם עצם (כמו "הדבר אין בהם" — ירמיה ה, יג) והוא לשון זכר, ורבים "דברות" כמו מן כסא — כסאות. (יש מנקדים במוסף ראש השנה בשופרות "ודברות קדשך" בפתח על פי "ישא מדברותיך" — דברים לג, ג, אבל הגידיסא המקובלת היא "ודברות קדשך" בחידיק). ביחיד רגיל הוא "הדיבר" שהיה יוצא מפי הקב"ה וכווצא בזה. ואולי צריך להיות בכל המקומות ההם "הדיבר", וכאדמית "דיברא קדמאה", "דיברא תניינא".

בתורה נקראו שלוש פעמים בשם "עשרת הדברים" (שמות לד, כח; דברים ד

יג; י, ד).

2 משנה, מסכת מדות סוף פרק ד ותחילת פרק ה.

פאפירוס נאש

הכולל עשרת הדיברות ותחילת פרשת "שמע". בגלל הקרע שבצד ימין חסרה בשורה הראשונה המלה "אנכי" והאיות הראשונה של השם. גם צד שמאל חסר. בשורה הרביעית מלמטה כתוב: "וחמרו וכל אשר לדעך". שלוש השורות האחרונות כוללות משפט קישור, שיש להשלימו כך: "אלה החקים והמשפטים אשר צוה משה את בני ישראל במדבר בצאתם ממצרים. שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד הוא ואהבת". (שים לב, שאין כאן "ברוך שם כבוד מלכותו", אבל נוספה המלה "הוא").

ואהבת". אין שום ספק, שזהו דף מתוך כעין "סידור תפלה", אשר מתוכו היה בעליו (יהודי מאלכסנדריה?) קורא את פרשיותיו היומיומיות: עשרת הדברים, שמע, והיה אם שמע, ויאמר — ממש כמו הכהנים במקדש. על זמן כתיבתו של הדף נחלקו דעות החוקרים הארכיאולוגים: המאחרים מייחסים אותו לדורות התנאים שאחרי חורבן בית שני, אחרים מקדימים אותו לזמן שלפני החורבן, ואף לתקופת החשמונאים (כמאתים שנה לפני חורבן בית שני).

ביטול קריאתם

עוד בדורות האמוראים הביעו חכמים³ דעה, כי "בדין היה שיהו קורין עשרת הדיברות בכל יום. ומפני מה אין קורין אותן? מפני טענות המינין, שלא יהו אומרים אלו לבדן ניתנו לו למשה בסיני". ובתלמוד הבבלי⁴ מסופר על אמוראים מאוחרים, שדצו לקבוע קריאתם בסודא ובנהרדעא ואמרו להם, ש"כבר ביטלום מפני תרעומת המינין"⁵.

קריאתם בימינו

אין לנו איפוא עוד קריאת עשרת הדיברות בכל יום, אלא ליחידים הרוצים בכך⁶ ואין קריאה קבועה לדיברות, אלא בקריאת התודה שלוש פעמים בשנה: בפרשת יתרו, בפרשת ואתחנן ובחג השבועות. גם בקריאות אלה מוסיפות עוד להשפיע שתי הנסיות: מצד אחד הנטייה לציין את עשרת הדברים שנאמרו ביום הקהל משאר דברי התורה, ומצד שני הנטייה למנוע כל הדגשה של הדברים האלה "מפני תרעומת המינין".

העמידה בקריאתם

בכל דור ודור נמצאו ונמצאים יחידים וקהילות הנוהגים לעמוד על רגליהם כשהקרא בתורה משמיע את עשרת הדיברות, ונמצאו ונמצאים אחרים המערערים על כך ואומרים שמפני תרעומת המינים אין לעמוד בקריאת עשרת הדיברות אם יושבים בקריאת שאר התורה. פוסקים רבים הביעו את

3 ירושלמי, ברכות פרק א, הלכה ה.

4 ברכות יב, ע"א.

5 לפני שנים אחדות הודיעו, כי כאת המערות בסביבות ים המלח נמצאו תפילין מזמן קדום מאוד (מתקופת חורבן בית שני) ובהן פרשת עשרת הדיברות. כנראה היתה דעתה של איוו כת של מינים, שדין עשרת הדיברות כדן קריאת שמע לא דק לעניין של קריאה, אלא אף לעניין תפילין. אבל דבר ברור לא נודע עוד.

6 כגון אחר תפילת שחרית בסידור "עבודת ישראל" של ר"י בעד או בסדר מעמדות.

דעתם בשאלה זו, רבים לחיוב ורבים לשלילה. גם הרמב"ם נשאל על כך? מקהילה אחת. שהיה לפניו מנהגם לעמוד כל הקהל על רגליהם בשעת קריאת עשרת הדיברות בספר תורה בציבור, ואחד זמן בא לאותה מדינה רב גדול ולימד תורה וחכמה וגדר בה כמה גדרות, ומכללם תיקן להם שלא יעמדו בשעת קריאת עשרת הדיברות, וכתב הוראה בכתב ידו על עניין זה הביא ראיה לדבריו, ממה שביטלו חז"ל לקרוא אותם עם קריאת שמע מפני המינים, שאומרים שיש לעשרת הדיברות מעלה על שאר התורה, ובכלל הוראתו אמר, שכל מי שיקום בעת קריאת עשרת הדיברות בספר תורה ראוי לגעור בו, לפי שמעשים אלה הם דרכי המינים, ופשט המנהג שהנהיג להם הרב הזה דור אחד דור. והנה בא לאותה מדינה חכם אחד מחכמי מדינה אחרת והיה מנהג אנשי עירו לעמוד בשעת קריאת עשרת הדיברות בספר תורה. וכשבא למדינה זו היה הוא עומד בשעת קריאת עשרת הדיברות ונמשכו אחריו קצת אנשים. אמרו לו זקני העיר: איך נעזוב מנהג אבותינו ואבות אבותינו ונחלוק על מה שהנהיג להם החכם שלהם, שהם ואנו ממימו אנו שותים? וכל שכן בני דון זה, שיש בו מחלוקת ופירוד בין הקהל וכבר אמרו: "לא תתגודדו" — לא תעשו אגודות אגודות" — ואם כן כיצד אנו נחלוק ונעמוד בקריאתם יותר משאר התורה? והשיב להם החכם, שכבר מצינו את ישראל כשקיבלו אותם היו עומדים, כמו שנאמר: "ויתיצבו בתחתית ההר", וזקני העיר השיבו לו: מה שעמדו ישראל בהר סיני לא היה אלא להקביל פני שכינה כמו שאמר הכתוב: "ויוצא משה את העם לקראת האלהים מן המחנה ויתיצבו וכו'" ואין זה חובה עלינו לעמוד, שאם היה האמת כן, היה עלינו לעמוד גם בקריאת "אתם נצבים היום כלכם", לפי שישאל היו עומדים שם. והשיב להם החכם הנזכר, שכבר מצינו שבבבל הם עומדים בקריאת עשרת הדיברות. ואמרו לה, כי משם אין ראיה, כי מה שעומדים בבבל אינו אלא מפני שדאש הגולה או דאש הישיבה עולה לקריאת עשרת הדיברות ולכבודו הם עומדים ולא מפני עשרת הדיברות — ואפשר שאר המדינות רצו להידמות לבבל ולכן עומדים — ... והשיב על זה הרמב"ם, כי מה שהנהיג הרב שנפטר ואמר להם שישבו — הוא הנכון וראיותיו כולן אמיתיות, וכך ראוי לעשות בכל מקום שמנהגם לעמוד, ראוי למונעם מזה בהיות שמגיע מזה הפסד האמונה, שיבואו לחשוב בתורה שיש לה יתרון קצתה על קצתה, וזה קשה עד מאד וראוי לסתום כל הפתחים המביאים לזאת האמונה הרעה.

הקריאה של שבועות

אפשר שמפני אותו הטעם לא נקבעה מתחילה קריאת עשרת הדיברות בזמן מתן תורתנו והסתפקו בקריאתם בפרשיות השבוע, כי במשנה (מגילה ג'ה) שנינו על קריאת המועדות: "בעצרת: שבעה שבועות (דברים טו, ט)". ורק בתוספתא נוסף על זה: "ויש אומרים (או: אחרים אומרים): בחדש השלישי". אותה ברייתא הובאה גם בירושלמי על המשנה "בעצרת שבעה שבועות": "אית תניי תני (יש תנאים שונים) בחדש השלישי". ורק מפי אמוראי בבל המאוחרים (מפי אביי?) נקבע בגמרא (מגילה לא, ע"א), שביום הראשון של שבועות קוראים "בחדש השלישי" ולא "שבעה שבועות" כדברי סתם המשנה.

הטעם התחתון והעליון

מאחר שנקבעה פרשת מתן תורה, המכילה את עשרת הדיברות לקדיאת חג השבועות לא נשארה קריאה סתם, ככל קריאות התורה שבמועדים, אלא צויינה בסימנים ובמנהגים מיוחדים. דבר זה ניכר גם בטעמי הנגינות שבעשרת הדיברות: שלא כבשאר פסוקי התורה מסומנות המלים שבפסוקים אלה לא בטעם אחד, אלא על פי דוב בשני טעמים. בקצת תומשים נרפסו עשרת הדיברות בסוף הספר לחדד: פעם לפי חלוקת הטעמים הנקראים "הטעם התחתון" ופעם לפי חלוקת הנקראים "הטעם העליון". בראשונה מחלקים טעמי הנגינה את פסוקי עשרת הדיברות כחלוקה הרגילה של כל פסוקי התורה, באופן שהפרשה המכילה את "אנכי" ו"לא יהיה לך" מחולקת לחמישה פסוקים, דיבר השבת ("זכור") — לארבעה פסוקים, ארבעת הדיברות הקצרים "לא תרצח" — לא תנאף — לא תגנב — לא תענה ברעך עד שקר" כלולים בפסוק אחד, ובסך הכל הם שלושה עשר פסוקים. לעומת זה חלוקת "הטעם העליון" עושה מכל דיבר פסוק אחד, באופן שהם בסך הכל עשרה פסוקים⁸, אבל מקצתם בלתי רגילים בארכם: דיברות "לא יהיה לך" ו"זכור" הם כל אחד פסוק ארוך מאוד וכנגדם ישנם שלושה פסוקים של שתי מלים בכל אחד: "לא תרצח", "לא תנאף", "לא תגנב".

שתי החלוקות, של הטעם התחתון ושל הטעם העליון גם יחד נתקבלו ברוב הקהילות, אלא שנחלקו בשימושיהן. יש קוראים בטעם העליון (כל דיבר —

8 ויש המאחדים לפסוק אחד את שני הדיברות הראשונים "אנכי" ו"לא יהיה לך", ששניהם מפי הנבחרה שמעננו והם מדברים בגוף ראשון ואין בספר התורה ביניהם שום פרשה, לא פתחה ולא סתומה. בחלוקה זו מתקבלים כמוכּן תשעת פסוקים.

פסוק) בכל קריאה בציבור, והטעם התחתון אינו אלא ליחידים הקוראים את הפרשה לעצמם. ויש (וכן מנהג ירושלים) הקוראים בטעם התחתון כשעשרת הדיברות נקראים בפרשת השבוע אף בציבור, והטעם העליון אינו משמש אלא לקריאה בחג השבועות.

הפיוטים

על כל פנים קריאת הדיברות בחג השבועות היא חגיגית ביותר, דוגמת מעמד הר סיני⁹ ואת החגיגות הזאת הבליטו קהילות שונות בתוספת פיוטים, שחלק מהם נוהג במקצת מקומות עוד בימינו וחלק נשתנה או נשכח לגמרי.

כתובה לשבועות

בקהילות רבות קוראים בחג השבועות לפני קריאת התורה "כתובה לחג השבועות", מעין כתובת נישואין בין הקב"ה ובין כנסת ישראל, שהרי מעמד הר סיני הוא התחלת ההתקשדות האמיצה של "חסד נעוריך אהבת כללותיך" וכאן אירש לו ה' את ישראל¹⁰ לעולם בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים.

ישנן כמה נוסחאות של "כתובה", רובן עשויות בחרוזים, אבל משולבים בהם ביטויים ומונחים מכתובת חתנים ממש: בשישה בסיון שנת אלפים וארבע מאות וארבעים ושמונה לבריאת עולם אמד "החתן שר שרים ונגיד נגידים, יחיד ומיוחד הוא מושיב יחידים"¹¹ לכלה היקרה והנעימה רבת המעלות להיות לו לאשה ונתן לה בכתובתה תורה ותרי"ג מצוות עשה ולא תעשה, ותוספת כתובה — תורה שבעל פה וכל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש, וכן הלאה. לבסוף חתומים על הכתובה כשני עדים השמים והארץ, ומשה בן עמרם — שושבין.

"אקדמות"

בקהילות אשכנזיות מקדימים לפני קריאת התורה בשבועות פיוט ארוך בארמית שתחילתו "אקדמות מילין" (=ראשית הדברים) שנתחבר על ידי ר' מאיר בר' יצחק ש"ץ¹² והוא נודע בעצם להיות פתיחה ("רשות") למתורגמן

9 לעיל (עמ' 92) בשאלה להרמב"ם נזכר, כי בבבל היה כנראה מנהג קבוע שלקריאת עשרת הדיברות עולה ראש הגולה או ראש הישיבה (הנאח).

10 ראה סוף משנת תענית.

11 תהלים סח, ז. המזמור מדבר במעמד הר סיני ומשמש כשיר של שבועות.

12 פייסן מסודסם, שחי כנראה במגנצא בדור שלפני רש"י. רש"י מזכירו בפירושו לנ"ך. (הושע ו, ט; עמוס ג, יב; תהלים עג, יב) והתוספות הביאו מפיוטיו (ראש השנה יא, ע"א ד"ה "אלא דקא...").

המתרגם לארמית כל פסוק הנקרא בתורה. על כן היה נאמר אחרי קריאת הפסוק הראשון ("בחדש השלישי") לפני תרגומו. ואף אחרי שביטלו קהילות אלה את תרגום התורה לארמית, עוד נשאר הפיוט הזה במקומו אחרי הפסוק הראשון¹³ ורק בשנים האחרונות הנהיגו להקדימו לפני ברכת הכהן, כדי שלא להפסיק בקריאת התורה.

עוד נמצא במחזורים אשכנזיים רבים¹⁴ פיוט ארמי המתחיל "ארכין ה' שמיא לסיני" (ארכין = הרצין), שהיו נוהגים לאמרו ממש לפני עשרת הדיברות, וגם הוא בוודאי קשור בתרגום הפסוקים לארמית.

בימינו נתבטל בקהילות אלה התרגום לארמית מכל וכל¹⁵ הפיוטים הארמיים נראים ככלתי מתאימים לסביבתם. אולם כשנתקנו פיוטים אלה (לפני דורו של רש"י בגלילות הריינוס) עדיין היו מתרגמים את קריאת התורה של שבועות¹⁶ אף על פי שביטלו את התרגום בכל שבתות השנה.

מחזור ויטרי

מנהג נאה ומשוכלל ביותר של קריאת עשרת הדיברות ותרגומם נמצא במחזור ויטרי¹⁷, שנכתב בידי ר' שמחה מויטרי, תלמידו של רש"י. במחזור זה כלל מחברו את התפילות והפיוטים, הדינים והמנהגים של כל השנה והעתיק בתוכו תשובות ופסקים של רש"י ושל שאר רבותיו ושל גדולי הדורות הקודמים.

סדר הקריאה לחג השבועות משתרע במחזור זה על עמודים רבים מאוד, כי יש בו מלבד התרגום גם הרבה פיוטים בארמית לפתיחת התרגום ובין כל דיבר דיבר. גם נוסח הברכה שמברך העולה לקריאת עשרת הדיברות שונה מן הרגיל, וזו נוסחתה:

אחינו אחינו אחינו, החלו לומר עשרת הדברות שגמנו
הקב"ה לישראל על ידי משה נבנו קהר סיני ונגלה
קבוד יי ונאו כל קשר יחדו כי פי יי דבר (ישעיה מ, ה).

- 13 כך הוא נדפס עוד במחזורים רבים, ועי' במפרשי השו"ע לאורח חיים סימן תצד.
- 14 למשל, בדפוסי רדלהיים.
- 15 שו"ע אורח חיים, סימן קמ"ה סעיף ג, ותוספות מגלה כג, ע"ב ד"ה "לא שנו", אך לא כן היא דעת הגאונים והרמב"ם — על כן לא ביטלו בני תימן את התרגום.
- 16 תוספות מגילה כד, ע"א ד"ה "ואם הו'".
- 17 נדפס על ידי חברת "מקצי נרדמים" בברלין תרנ"ג—ד על פי כתב-יד אהלים, בייחוד זה שבבריטיש מוזיאום-בלונדון, עם תוספות וביאורים מאת ר' שמעון הלוי איש הורוויץ.

קבוא כל ישקאל לקראת וכו' (דברים לא, יא) קרכו וכו';
 קצ"י אס"ק אשר קטר בתורה הזאת וקצה וקדשה והנחילה
 לעושיה. קרוף אקה יי גומן התורה".

וקורא פסוק מן התורה ומתרגם. ואחרי קריאת כל דיבר נאמר לפני התרגום פיוט ארמי מעניין אותו הדיבר ורק אחריו בא התרגום. אבל אין זה תרגום אונקלוס שלנו, המדויק והמילולי, אלא תרגום מורחב ומקושט, מעין המצוי בחומשינו בשם תרגום יונתן. וזה תוכן התרגום לדיבר "אנכי".

הדיבר הראשון כשיצא מפי הקדוש ברוך הוא — הי שמו הגדול מבורך ומשובח לעולם — כמו ויקים וכמו ברקים וכמו לפיד של אור; לפיד של אור מימינו ולפיד של אש משמאלו. פרח וטס באויר רקיע השמים והולך ומקיף על מחניהם של ישראל ומתהפך בהם מצד אל צד וחוזר ונחקק על שני לוחות הברית. וכן היה קורא ואומר: עמי עמי בית ישראל, אנכי ה' אלהיך וכו'.

וכן "הדיבר השני", "הדיבר השלישי" עד סוף כל הדיברות. אלא שחמשת הדיברות האחרונים קצרים הם ביותר ועל כן באה בהם הרחבה מלבד ההקדמה הרגילה. כך הוא למשל התרגום לדיבר השישי "לא תדצח":

הדיבר השישי כשיצא מפי הקדוש ברוך הוא — הי שמו הגדול מבורך ומשובח לעולם — כמו ויקים וכמו ברקים וכמו לפיד של אור; לפיד של אור מימינו ולפיד של אש משמאלו. פרח וטס באויר רקיע השמים והולך ומקיף על מחניהם של ישראל ומתהפך בהם מצד אל צד וחוזר ונחקק על שני לוחות הברית. וכן היה קורא ואומר: עמי עמי בית ישראל, לא תהיו רוצחים, לא חברים ולא שותפים עם רוצחים, ולא ייראו בכנסת ישראל רוצחים כי בעוון רציחה חרב באה לעולם.

ובדומה לזה עד סוף הדיבר העשירי, ומן "וכל העם רואים את הקולות" שוב התרגום הוא רביל.

"אזהרות"

סוג אחר של פיוט הגאמר בשבועות הוא הנקרא בשם "אזהרות"¹⁹. פיוטים אלה כוללים את תרי"ג המצוות בפרטן או סוגים שונים שלפיהם המצוות

18 על פי המאמר במדרש דברים רבה יא, ה: "א"ר אלעזר איזוהי הברכה שביד משה בתורה תחילה? ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר בחר בתורה הזאת וקדישה ורצה בעושיה".

19 "אזהרות" פירושו מצוות. אך יש לשים לב, כי אחד הפיוטים העתיקים מסוג זה (במהזור אשכנזי למוסף יום'ב' של שבועות) מתחיל במלים "אזהרת ראשית לעמד נחת מצוות עשה ומצוות לא תעשה" והמלה "אזהרת" עולה בגימטריא תרי"ג.

מחולקות. נראה שפיוטים אלה נהגו בישראל עוד לפני תקופת הגאונים. נמצאות מהן נוסחאות ישנות מאוד וגם גדולי המשוררים של דורות מאוחרים (ר' סעדיה גאון, ר' שלמה אבן גבירול, ר' יהודה הלוי ואחרים) חיברו אותה דות, שעהן נאמרות בקהילות שונות. נוסחאות רבות של אזהרות מסיימות בפיוט שווה, לכולן, אשר הוא כנראה מן הפיוטים העתיקים ביותר שנשארו בידנו וזהו:

אָז שֶׁשׁ מְאוֹת וְשֶׁלֶשׁ עֶשְׂרֵה מִצְוֹת
 פְּרוּשׁ עָנְשָׁן וּמִסַּן שִׁכְרָן -
 אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת מְזַקְקוֹת שְׂבָעִים
 צְרוּפוֹת בְּכֶסֶף וּבְחֹנוּת בְּנֶהָב.
 אֲהוּכִים שְׁמָרוּם. עֲמוּסִים חֲקָרוּם.
 בְּקַל לֵב נִצְרוּם. בְּחֻמָּה דָּרְשׁוּם.
 אֵת אֵלֶּה תִּזְכְּרוּ לָנוּ אֱלֹהִים מְצַנְנֵי
 וְתִזְכְּרוּ לָנוּ וְתַמְלֵא מִשְׁאֲלוֹמֵינוּ.
 עֲלִיּוֹנִים שְׁשׂוּ וְתַחְתּוֹנִים עֲלוּ
 בְּקִבְלַת פֶּלֶה בְּתַבַּת חֶסֶד.
 תֵּאָר פֶּלֶה מֵאֵד נִמְעֵלָה
 בְּקִבְלַת יוֹם זֶה עֲשֵׂרֶת הַדִּבְרֹת.

תרי"ג אותיות

מניין המצוות מרומז בעשרת הדיברות, שהרי בדקו ומצאו שמספר האותיות מן "אנכי" עד "אשר לרעך" (ולא עד בכלל) הוא תרי"ג ועוד שבע אותיות "אשר לרעך" כנגד שבע מצוות דרבנן ובסך הכל כת"ר²⁰. גם נתחברו חיבורים דים להראות איך כל אחת מתרי"ג מצוות קשורה באחת מאותיות עשרת הדיברות.

אזהרות רס"ג

בדרך אחרת הלך בעניין הקשר בין תרי"ג מצוות ובין עשרת הדיברות רב סעדיה גאון, שהיה גם משורר ופייסן. בסידורו המפורסם²¹ בהלכות חג השבועות הוא כותב: "ומצאתי שאנשי דורנו רגילים שיאמרו להם במוסף עיקרי

20 תמצאו בבעל הסורים בסוף הדיברות.

21 יצא ע"י ישראל דורון ז"ל, שמחה אסף ז"ל ויששכר יואל בהוצאת "מקיצי נרדמים" בירושלים, תש"א.

תרי"ג המצוות אשר ציוה ה' יתברך את בני ישראל, בחיבור המתחיל "אתה הנחלת". ובדקתי אותם ומצאתי שאינם מכילים תרי"ג בשלימות וראיתי בהם חזרות ואריכות לשון... וראיתי לשים דבר אחר במקומם, לא מפני שהם עיקר שאי אפשר בלעדיו, אלא מפני שראיתי שהאנשים נתנו את לבם בהם. על כן חיבר פיוט גדול בשישה פרקים אלפביתיים (גם שמו חתום בסוף), שבו מנה את כל תרי"ג המצוות לפי סוגיהן: מצוות עשה לתור ומצוות לא תעשה לחור, אלה הנחגגות בכל מקום ובכל זמן, ואלה החלות במקרים ידועים, וכן הלאה.

תחילת הפיוט במצוות עשה — הנהוגות תמיד, וזה הבית הראשון שלו:

(א) אַתּ ִּי אֶלְהִיָּהּ תִּירָא (ב) וְאוֹתוֹ תִּסְבְּד בְּתַפְלָה
 (ג) עֲרֵב (ד) וְבָקֵר יַחְדָּו (ה) בָּאוֹת (ו) וְטוֹסַפּוֹת לְתַהֲלָה
 (ז) בְּקִנְסִיף צִיצִית נֶצַח (ח) וּבִסְתֻחֶיךָ מְזוּנָה סֵלָה
 (ט) פֶּגֶד הַנְּרִיף (י) וְנָא מַהֲמָ, כִּי אֵל נִמֵּן לְמוֹ דְּדָלָה¹¹

ומלבד פיוט אזהרות זה שם בסידורו עוד פיוט אחר, בנוי במבנה משוכלל ומסובך ביותר, שחלקיו מותאמים לשבע הברכות של תפילת מוסף, ובחלקו הרביעי (לברכת קדושת היום) כלל פיוט אזהרות, אשר בו מנויות שוב תרי"ג המצוות, אבל הפעם הן מחולקות לא לפי מהותן, אלא לפי שייכותן לעשרת הדיברות.

אַנְכִי אֵשׁ אוֹקְלָה וְנוֹהֲרַת סָקֵל הַנּוֹהֲרוֹת
 וְדָרְכֵי כָּאֵשׁ וְנִיצוּצֵיהָ תְּרַבֵּה סְצוּת בְּקֵל דְּבוּר זִוְהָרוֹת
 דְּתַקְסְמֵי קְלָלְתִּי בְּעֻשְׁרַת דְּבָרוֹתֵי שֵׁשׁ מְאוֹת וְשֵׁלֶשׁ עֶשְׂרֵה סְצוּת לְהוֹרוֹת
 אִמְרוֹת ִּי אֶמְרוֹת קְהוֹרוֹת.

הגאון אינו נדחק להקים קשר בין המצוות ובין האותיות של הדיברות, אלא משייך את המצוות לדיברות לפי תכנון. כך הוא מונה 80 מצוות כשייכות לדיבר הראשון "אנכי", 60 שייכות לדיבר "לא יהיה לך", 48 ל"לא תשא", 75 ל"זכור", 77 ל"כבוד", 50 ל"לא תרצח", 58 ל"לא תנאף", 59 ל"לא תגנב", 52 ל"לא תענה", 54 ל"לא תחמד" — בסך הכל 613 מצוות. כל בית של הפיוט האלפביתי הזה הוא בן ארבע שורות. מראשי השורות

22 המצוות המנויות בארבע שורות אלה הן: (א) ידאת ה', (ב) תפילה, (ג) קריאת שמע ערבית (ד) ושהרית, (ה) תפילת של יד, (ו) של ראש, (ז) ציצית, (ח) מזוזה, (ט) כיבוד הורים (י) ומוראם.

23 מצוות הזיכרון (ציצית, תפילין וכו'), מקדש וקרבת, מתנות עניים, שנאמר בהן "כי עבד היית בארץ מצרים" (דברים כד, כב) ועוד.

הראשונות מצדדים פסוקי תהילים המדברים במתן תורה²⁴, ראשי השורות השלישיות הם ראשי פסוקי שיר השירים והשורה הרביעית היא תמיד פסוק כלשונה, שלעתיים הוא מפתיע במיכותו למצוות הנמנות. כן הוא מתחיל את מגיני המצוות הכלולות ב"לא תחמד", שביניהן הוא מונה גם איסורי מאכלות:

לא תחמד קסר רצה ועזבוניו²⁵, אף סבל מאכל אשר אסר לך אל תבוסת²⁶ שמונה עשרה קרפות²⁷, ונקלות, וכשר בלב סתגאל שחיסת גוי, וסלב, נדם, ואותו ואת קנו²⁸, וגיד הנשה קהואל דקר שלח :: קצקב ונפל קישראל²⁹.

כן הוא חורז את מצוות המשכן וכליו (וביניהם הכיור לקידוש ידים ורגלים) על הפסוק: "ויאחזו צדיק דרכו וטהרו ידים" (יוסף אומץ) (איוב יז, ט). למצוות פסח שני, למי שהיה טמא או בדרך רחוקה בפסח ראשון, הוא מצדף את הפסוק: "וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח" (שמואל ב יד, יד). למצוות חלוקת הארץ בגורל חודו הפסוק "מדינים ישבית הגורל ובין עצומים יפריד" (משלי יח, יח), ועל מצות ערי מקלט והכנת הדרך אליהן הוא חורז:

דודי ונית הנניס הורגי שנג ונאם "סכין לך תדדך"
טוב וישר :: על בן יורה ססאים דדדך³⁰:

ואפשר להרבות דוגמאות כאלה ללא ספור.

ובסוף "לא תחמד" הוא מסכם גם את הדיבר האחרון, גם את כל עשרת הדיברות כולם בתרומים אלה:

לנו ספנת קתוף עשרת הדברות שש מאות ושלש עשרה סצות חוק מונדף
וסי קיל וזבין דתקמתה וסי קלל בינותיה ומנדף
אם הגות חסשים וארבע חרונות בקלל חמוד ליונדף
קנגדם שש מאות ושלש עשרה אותיות מ"אזכ"י ועד "אשר לרצה".

24 מזמור סח, ה-ב.

25 המלה "עזבוניך" מצויה פעמים רבות ביחזקאל פרק כז, ופירושה נכסים, סחורה, ויונתן תירגם לרוב "בית גניד".

26 המתה, היינו שחיסת.

27 הולין מב, ע"א.

28 ויקרא כב, כח.

29 פסוק הוא בישעיה ט, ז וכאן הגאון מיסב אותו (לפי חוליק צא, ע"א) על המסופר בבראשית לב, לג, כי בגלל נגיעת מלאך ה' בכף ירך יעקב "לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה".
30 תהלים כה, ח.

בדרכו של ר' סעדיה גאון בקישור תרי"ג המצוות לעשרת הדיברות הלכו גם מוני מצוות ופייטנים מאחרים, כגון ר' אליעזר בר' נתן (הראב"ן)³¹, שכתב בפיוט לשבועות:

דְּקָרוֹת עֲשָׂרָה קָמַב אֵל לְהַמּוֹנֵי
הַקְּלִיל בָּהֶם שֶׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשׁ עֲשָׂרָה סְקוּדוֹנֵי
וּמֵאַהֲבָתָם נִגְלָה עַל הַר סִינֵי
אֶהְבֵּמִי אֶתְכֶם אָמַר יי"י:
גִּוְאֵלִים קָזְמָן בִּישִׁיבָה נִגְלָה לְכָלֵלִם
קָמַ "אֲנִכִי" עַד "לְרַעַךְ" אוֹתִיּוֹת מִנְּיָן מִצְּוֹת הַקְּלִילִם
אֲנִי קִגְבוֹר נִגְלָה וְשִׁבְחֹהוּ עִם עוֹלָם
מִשָּׁה יִקְבְּנִי יִשְׂרָאֵל לֵךְ עֲנֵי שִׁירָה וְאָמְרוּ בָלֵם:

31 מראשוני בעלי התוספות, חברים של חתני רש"י ונכדיו (רשב"ם ורבנו תם), ספרו העיקרי בהלכה "אבן העזר", חיבר גם פיוטים רבים וגם קינות על גזרות תתנ"ו (1096) שהיו בימיו.

שני הבתים שלמעלה הם מפיוסו לליל שבועות, האחד לפני "אוהב עמו ישראל" השני לפני "מי כמוכה".

32 מלאכי א, ב.